EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

LAUSUNTO

23.2.2024

EOAK/8021/2023 K 11/2023 VP EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIEHEN KERTOMUS VUODELTA 2022

Perustuslakivaliokunta on kutsunut oikeusasiamiehen ja apulaisoikeusasiamiehet kuultavaksi eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksesta vuodelta 2022. Kertomuksen yleisesittelynä lausun kunnioittavasti seuraavan.

1 PUHEENVUOROT

Vakiintuneeseen tapaan kertomuksen alussa on oikeusasiamiehen ja apulaisoikeusasiamiesten puheenvuorot kunkin itse valitsemasta aiheesta.

Oikeusasiamiehen tarkastustoiminta

Omassa puheenvuorossani käsittelen oikeusasiamiehen tarkastustoimintaa.

Kanteluiden tutkinta on käytännössä keskeisin oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnan muoto. Kaikki ihmiset eivät kuitenkaan kykene, halua tai ymmärrä tehdä kanteluita kokemistaan loukkauksista tai epäkohdista. Tarkastusten toimittaminen on erityisen tärkeää tällaisten ihmisten – kuten lasten, vanhusten, vammaisten tai vapautensa menettäneiden henkilöiden – oikeuksien ja kohtelun turvaamiseksi.

Tarkastukset ovat tärkeitä myös muilla sellaisilla viranomaistoiminnan alueilla, joista tyypillisesti tehdään vain harvoin kanteluita. Tällaisia ovat esimerkiksi varusmiesten kohtelu (varusmiehet kantelevat melko vähän), sekä turvallisuusviranomaisten salainen tiedonhankinta (sen kohteethan eivät tiedä heihin suunnatuista toimenpiteistä). Todettakoon, että aivan viime aikoina tarkastuksia on kohdennettu myös yksityisten

turvallisuuspalveluiden toimintaan, mistä niin ikään tulee vain harvoin kanteluita.

Tarkastustoiminta ja muut oikeusasiamiehen tehtävät, erityisesti kanteluiden käsitteleminen, tukevat toinen toisiaan. Tarkastustoiminnassa saatavaa tietoa ja kokemusta voidaan hyödyntää kanteluiden käsittelyssä ja päinvastoin.

Kantelumenettely on kirjallista, mikä usein rajoittaa mahdollisuutta saada monipuolista kuvaa tutkittavasta asiasta. Tarkastuksella puolestaan on mahdollisuus suulliseen vuorovaikutteiseen dialogiin sekä kohteen johdon ja henkilöstön että sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa. Tarkastuksella saadaan autenttinen kuva tarkastuskohteesta ja sen olosuhteista.

Näistä syistä tarkastukset tarjoavat hyvän tilaisuuden paitsi laillisuuden valvonnalle, myös loukkauksia ennalta estäville ja viranomaistoimintaa ohjaaville ja kehittäville oikeusasiamiehen toimenpiteille.

Oikeusasiamiehen toimenpiteiden jälkiseuranta

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin tarkastelee puheenvuorossaan oikeusasiamiehen kannanottojen ja esitysten jälkiseurantaa.

Suomalaisessa oikeus- ja hallintokulttuurissa lainalaisuutta ja lainmukaisuutta on perinteisesti kunnioitettu. Tämä on luonut toimintaympäristön, jossa oikeusasiamiehen kannanottojen ja esitysten toimeenpano on ollut tehokasta, eikä kattavalle ja systemaattiselle jälkivalvonnalle ole ollut erityistä tarvetta.

Viime vuosina jälkiseurantaa on lisätty ja toimenpideratkaisuihin on aiempaa useammin liitetty pyyntö ilmoittaa, mihin toimenpiteisiin oikeusasiamiehen kannanotot ja esitykset ovat antaneet aihetta.

Säädösesitysten etenemisen seuranta on systemaattista ja yleensä oikeusasiamies pyytää ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin esitys on antanut aihetta. Jos jälkiseurantaa haluttaisiin tehostaa, voisi se tapahtua nykyistä tiiviimmässä vuorovaikutuksessa eduskunnan kanssa, esimerkiksi kertomuksen käsittelyn yhteydessä.

Osana oikeusasiamiehen laillisuusvalvontaa tehdään myös ihmisoikeussopimusten valvontaelinten kannanottojen ja suositusten toteuttamiseksi säädösesityksiä ja muita esityksiä. Kansallisen ihmisoikeusinstituution sisäisessä työnjaossa ihmisoikeuksien toimeenpanon seuranta on kuitenkin Ihmisoikeuskeskuksen tehtävä. Eduskunnan tiedonsaanti paranisi, mikäli Ihmisoikeuskeskuksen kertomus annettaisiin eduskunnalle.

Muutoksia ja haasteita rikosseuraamusalalla

Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen käsittelee puheenvuorossaan rikosseuraamusalaa. Oikeusasiamies on valvonut vankiloita vuodesta 1920

lähtien. Nykyään toimintaan kuuluu myös YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) mukaiset valvonta- ja raportointitehtävät.

Vankeuslainsäädäntö on yksityiskohtaista ja edellyttää soveltajaltaan osaamista. Perustuslakivaliokunta on korostanut hallintolain ja hyvän hallinnon periaatteiden noudattamista vankiloissa. Kuitenkin paitsi puutteet koulutetun henkilöstön saatavuudessa, myös yleiset resurssivajeet, laitoskannan vanhentuneisuus ja jatkuva yliasutus asettavat haasteita.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa vankiloiden toiminnassa tulee esille erityisen paljon puutteita ja tämä antaa jatkuvasti aihetta kritiikkiin ja toiminnan kehittämistarpeisiin. Rikosseuraamusalaan ei silti ole aihetta kohdistaa erityisiä moitteita; huomattava osa epäkohdista on resurssipohjaisia. Taustalla ovat noin 500 henkilötyövuoden vähennykset vuosina 2005–2016. Vankiloiden resursointi on kaukana edes tyydyttävästä. Tämä näkyy ennen kaikkea puutteina vangeille tarjottavissa toiminnoissa ja niiden peruuntumisissa, sellien ovien kiinni pitämisessä ja osastojen aukioloajoissa. Resurssit vaikuttavat myös turvallisuustilanteeseen ja terveydenhuoltopalveluiden saatavuuteen. Valtioneuvoston selonteossa oikeudenhoidosta (VNS 13/2022 vp) rikosseuraamusalan resurssipula onkin nyt nostettu perustellusti vahvasti esille.

2 OIKEUSASIAMIESINSTITUUTIO VUONNA 2022

Oikeusasiamiesinstituution kannalta kertomusvuoden merkittävin tapahtuma oli 1.10.2022 voimaan tullut uusi laki valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta. Tämä on merkittävimpiä uudistuksia, mitä oikeusasiamiesinstituution 100-vuotisen olemassaolon aikana on tehty.

Uusi tehtävienjakolaki vahvistaa oikeusasiamiehen roolia erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten oikeuksien ja kohtelun valvojana sekä myös turvallisuusviranomaisten toiminnan valvojana. Uudistus vähentää oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin tehtävien päällekkäisyydestä johtuvia ongelmia, parantaa laillisuusvalvonnan laatua ja vaikuttavuutta sekä tukee ratkaisukäytännön yhdenmukaisuutta ja johdonmukaisuutta. Uudistuksen toimeenpano on sujunut hyvässä yhteistyössä oikeuskanslerinviraston kanssa.

Kertomusvuonna kanteluiden määrä laski jonkin verran edellisen vuoden 2021 ennätysmäärästä, mikä johtui osittain koronapandemiasta. Saimme kuitenkin yli 6600 kantelua, mikä sekin on kaikkien aikojen 3. suurin lukumäärä.

Kertomusvuonna ratkaistiin yli 6800 kantelua, eli vähän enemmän kuin niitä saapui. Kanteluiden suuresta määrästä huolimatta saavutimme vuoden lopussa kanteluiden enintään yhden vuoden käsittelyaikatavoitteen. Tämä tavoite saavutettiin jo kymmenennen kerran peräkkäin.

Tarkastuksia tehtiin lähes 80. Tämä on kaksinkertainen määrä edellisvuoteen verrattuna, vaikka emme vielä aivan saavuttaneet koronapandemiaa edeltänyttä tarkastusten määrää eli noin 100 tarkastuksen vuositasoa.

Sen sijaan oikeusasiamiehen antamien lausuntojen ja kuulemisten määrä nousi ennätykselliselle tasolle, yhteensä lähes 170 asiaan.

Omia aloitteita ratkaistiin noin 50.

Kaikista kanteluista ja omista aloitteista lähes tuhat asiaa eli noin 14 % johti oikeusasiamiehen toimenpiteisiin. Tämä toimenpideprosentti on kansainvälisessä vertailussa hyvin korkea. Se kertoo laillisuusvalvonnan laadusta: Kanteluiden pohjalta löydetään virheellistä menettelyä, joka antaa aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin. Toimenpide voi olla huomautus vastaisen varalle, moittiva tai ohjaava käsitys taikka esitys, joka voidaan tehdä virheen korjaamiseksi, lain muuttamiseksi tai loukkauksen hyvittämiseksi.

3 PERUS- JA IHMISOIKEUDET

Toimintatietojen jälkeen kertomuksessa on laaja pääjakso perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Tähän jaksoon on sisällytetty muun ohella oikeusasiamiehen toiminta kansainvälisiin sopimuksiin perustuvissa erityistehtävissä. Näitä ovat kansallisen valvontaelimen tehtävä, jossa on kysymys tarkastusten tekemisestä paikkoihin, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä. Heihin luetaan vankien ohella esimerkiksi eräät vanhukset, lapset, psykiatriset potilaat ja kehitysvammaiset henkilöt.

Toinen erityistehtävä perustuu YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehtyyn yleissopimukseen.

4 LAILLISUUSVALVONTA ASIARYHMITTÄIN

Kertomuksen viidentenä pääjaksona on kaikkein laajin, hallinnonalakohtainen tai asiaryhmittäinen jakso laillisuusvalvonnassa tehdyistä havainnoista.

5 LIITTEET

Kertomuksen lopussa on liiteosa, jossa on oikeusasiamiestä koskevat perustuslain ja lain säännökset sekä eräitä tilasto- ym. tietoja. Liitteisiin sisältyvät koosteet oikeusasiamiehen esityksistä säädösten ja ohjeiden kehittämiseksi sekä virheiden korjaamiseksi (liite 3) sekä toimitetuista tarkastuksista (liite 4)

6 LOPUKSI

Oikeusasiamiehen kertomus on julkaistu suomeksi ja ruotsiksi, mutta vakiintuneen toimintatavan mukaisesti siitä on julkaistu myös

englanninkielinen tiivistelmä. Nämä kaikki on julkaistu myös sähköisessä muodossa oikeusasiamiehen verkkosivuilla.

Toivon, että kertomus antaa perustuslakivaliokunnalle mahdollisuuden arvioida lainsäädännön ja julkisen hallinnon tilaa sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Oikeusasiamies
Petri Jääskeläinen

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asianhallintajärjestelmässä.